

АЛЕКСАНДРА МАНЧИЋ

ШТА МОЖЕ ЧОВЕК У БЕСКОНАЧНОМ УНИВЕРЗУМУ?

Разговор водила Сања Милић

Са Александром Манчић разговарамо о књизи *Ђордано Бруно и комуникација* (Службени гласник, Београд 2015) за коју је добила Награду „Никола Милошевић” за прошлу годину. Награду додељује Радио Београд 2 за најбољу књигу из области теорије књижевности и уметности, естетике и филозофије.

Александра Манчић дипломирала је и магистрирала на групи за шпански језик и књижевност Филолошког факултета у Београду. Докторску тезу „Традуктолошки приступ проблему културе странца” одбранила је на Аутономном универзитету у Мадриду. Радила је као предавач на Филолошком факултету у Београду и као гостујући предавач на Аутономном универзитету у Мадриду. Сада ради у Институту за књижевност и уметност у Београду, где руководи пројектом „Културолошке књижевне теорије и српска књижевна критика”. Ауторка је седам књига о теоријским проблемима превођења и међукултурне размене, као и стотинак стручних текстова. Превела је низ књига са шпанског, француског, италијанског и енглеског језика.

Сања Милић: *Ваша књига Ђордано Бруно и комуникација има поднаслов Превеђење идеја. О каквом је превођењу реч?*

Александра Манчић: *Идеју превођења повезујем са идејом translације. Наиме, разумети комуникацију између различитих облика знања, разумети однос између виђења света и односа међу*

људима, значи упустити се у расплитање путева комуникације која је пуна шума, која прати мешање порука у сталним трансформацијама. Најбољи начин да се са таквим виђењем изиђе на крај јесте да се превођење посматра као облик комуницирања, преношења поруке између две тачке, а везе и превођења кроз која се знање распоређује и прераспоређује посматра с места за које можемо рећи да је средиште, чвориште посредовања и превођења. То место не налази се ни у области науке, ни у области светог, нити у било којем појединачном облику разумевања, него у областима у којима се одвијају трансформације – то је место превођења.

Могућно је да овиме расплињујем појам преводиоца, ширећи га на свакојаке врсте посредовања, али мислим да је то нужно у данашње време свеопштег присуства, и свеопштег обезвређивања преводиоца у уском смислу речи. Између осталог, и зато да бих потом могла да се вратим ономе што преводилац јесте, за разлику од чисто техничког лица у процесу пребацивања језичког материјала с једног места на друго. И зато да би то „техничко лице” могло да схвати зашто га данас управо као техничко лице увелико може заменити машина. И да би преводилац схватио шта је то по чему је преводилац преводилац, по чему је његов задатак заправо посао у којем одлучивање и прављење избора – шта, како и зашто превести – није од најмање важности.

Шта је био Вац мојив да се бавише теоријском анализом Бруновог дела?

У књизи *Ђордано Бруно и комуникација* занимала ме је, између осталог, анализа књижевних и драмских аспеката Брунових филозофских текстова. Како се Бруно служи књижевним техникама у развијању својих филозофских поставки? Да ли су у питању само технике писања, или је (књижевни) облик писања у тешкој вези са Бруновом филозофском мишљу? Речју, проблем превођења филозофске идеје између језика филозофије и језика уметности.

У књизи ишцеише и о живоју Ђордана Бруна. Колико је за разумевање начина на који је промишљао природу, етику, религију, комуникацију, и исао о томе, иоиребно иознавање његове биографије, или какав је однос између његове филозофије и његове биографије?

Ђордано Бруно је својим моћима памћења и својим провокативним идејама о бесконачности свемира стекао славу неортодоксног мислиоца, и неминовно навукао на себе гнев Инквизиције.

Бранио је своје идеје и своје право да их се не одрекне, до самог краја. То му никада није опроштено. Његово име, чак и после четири века, наставља да изазива полемике и међу научницима. Бруно је преиспитивао владајуће вредности свога доба, али нам је упутио и позив да то чинимо увек изнова. Својим тематским и стилским „испадима”, који су вређали његове критичаре, Бруно је наменио јасну улогу. Показао је да ћемо се лако сложити око тога да на место порока треба поставити врлине, али проблем су врлине, и начин на који се оне усађују људима. Бруно је испитивао граничне могућности комуникације, извргавајући руглу сваковрсна наметнута „правила”. Његова естетика екстрема и његово инсистирање на антагонизмима део су његових интелектуалних напора, део његове филозофије свеопште комуникације, која га је, парадоксално, водила из екскомуникације у екскомуникацију. Бруново дело својеврсни је обрачун са владајућим предрасудама доба у којем је живео. Предрасудама што их шире и одржавају институције које је човек створио ради међусобног општења, ради комуникације: држава, црква, универзитет... Институције које су основа уређеног друштва, и које, управо зато да би остале средства цивилизоване комуникације, морају увек изнова бити излагане критици. Мученик за интелектуалне слободе, жив је спаљен, као јеретик, заједно са свим својим књигама, на ломачи на Цветном тргу у Риму, 17. фебруара 1600. године. Зато је његова биографија важна. Међутим, имам на уму и Ничеову мисао да мученик, самим тим што је мученик, не доказује никакву истину. И зато, треба ићи даље.

Читати Ђордана Бруна значи читати филозофију човека сукоба и парадокса, филозофију посвећену стварању екуменске филозофије у којој се међусобно супротстављене перспективе и привидно противречни ставови могу помирити у далекосежној визији човекових тежњи. Садашњост просејава прошлост кроз своје решето, и оно што од прошлости узима и што у њој види обично је само пројекција онога што ту садашњост мучи. А понекад је обична рутина, проистекла из тананих захвата културних установа које истрајно граде слику славног имена или филозофског система тако да нешто што је у своје време будило дубоки немир постане толико углачано да се претвори у ствар која се коначно може приказивати у музејима. Међутим, личност Ђордана Бруна и његов филозофски систем један је од ретких случајева отпорних на такве захвате које с великим стрпљењем спроводе генерације учених људи и институција. Бруно је филозоф чија је заводљивост у огромној мери остала у његовој несводљивости, чак неухватљивости. Ко је он? Да ли је довољно рећи – доминикански проповедник, родом из Ноле (недалеко од Напуља), који је одбацио мантију, или

лутајући професор (по Хегеловим речима) који је тумарао Европом подељеном жестоких верским и политичким сукобима, ренесансни маг и слободни мислилац коме је римска Инквизиција судила годинама, да би на крају био жив спаљен на ломачи? Какав је то филозоф који је својим расправама давао наслове као што су *Печай над печайима*, *Киркина песма*, *Сврџавање победоносне звери*, *Кабала коња пегазовског*, *Херојски заноси*, *Светиљка са тридесет кийова*, *Победоносни идиоји* или *О бесконачном универзуму и светиљковима*? Читалац би могао помислити да се иза оваквих наслова крију идеје толико луде да није ни чудо што је завршио на ломачи, мада би му се таква осуда, узмемо ли је као прилично радикалан лек против наводног лудила, могла учинити помало претерана. Читалац би, у време релативне толеранције какво је ово наше – толеранције коју заправо најчешће дугујемо стропоштавању угледа свих делатности мишљења – могао бити зачуђен, али би му се могло и учинити да је згодно прескочити непотребне муке и не упуштати се у читање дела под онако чудним насловима, него се задовољити сазнањем да је њихов аутор, више него филозоф, заправо величанствени симбол, мученик модерне науке, бранилац слободног мишљења од религиозног мрачњаштва, пророк бесконачног универзума са небројеним насељеним световима, где живе бића попут човека... А ипак, иза те слике, која хоће да буде јасна, Бруно баца другачију мрежу појмова преко хаоса света. Путујући мислилац, да, и то не само по својим сеобама са једног на други европски универзитет него и по својој мисли, која се стално премештала из струје у струју, пресекала их, укрштала се са њима и градила све смелије теорије. Површном читању данас његова мисао изгледа конфузно и екстравагантно. Али та привидна конфузија долази од огромности разумевања које Бруно нуди; екстраваганција, од огромне строгости. Цело његово време је време које нам се чини као огромна пометња из које пропламсава *нова наука* – ново знање о природи, нов начин мишљења: пометњу видимо у државама, које настају; у религији, која се реформише и противреформише; у савестима; у језицима; у уметностима; у мишљењу.

Зашићо, на који начин је дело овог ренесансног мислиоца актуелно у XXI веку?

Цела књига *Ђордано Бруно и комуникација* посвећена је том питању. Филозофске творевине ренесансе изазивају мешавину нестрпљења и вртоглавице: претапање између средњовековног и модерног, мистике и физике, магијског и рационалног експеримента, хороскопа и астрономије, обнављања старог и стварања новог.

Човек навикао да све држи уредно разврстано по полицама и фиокама види превелику анархичност у ренесанси. Међутим, ренесансно време можемо посматрати као огромну лабораторију у којој није лако направити разлику између експеримената који воде далеко напред и оних који не воде никуда, а данас се све више показује да се оно најзанимљивије и најкреативније у Бруновом делу налази управо у оним чудним делима за која се доскора мислило да не воде никуда. Бруновски, боље је, уместо питања ко је Ђордано Бруно, поставити питање: шта је све Бруно могао? Ако је филозоф стваралац појмова, које појмове је створио Ђордано Бруно? Да ли их и данас препознајемо као своје? Бруно је у Коперниковом хелиоцентризму видео, пре него научно-експериментално питање, неку врсту моралног и религиозног симбола. Развијајући своју теорију бесконачног универзума, Бруно је тај универзум мислио – више у складу са физиком релативитета него са хелиоцентризмом – као бесконачни простор чије средиште се налази тамо где се налази онај ко тај универзум посматра. Бруно је повезивао хетерогене филозофије, Платиново новоплатонство, Авероесов аристотелизам, Лукрецијево епикурејство, да би дошао до специфичног интелектуалистичког материјализма у којем је материја одраз или сенка Једног, које, опет, по законима смењивања или револуција, прожима супстанцију, која је душа-и-материја у простору бесконачно бременитом животом: нема тела без душе, и нема душе без тела. Брунов Бог живи у човековој души, његов је храм у човековој савести, Бог све прожима у толикој мери да се поистовећује с природом, али је и превазилази на начин – неизречив, непредстављив – који говор о Богу омогућава само као апофатички израз негативне теологије. Питања морала, реформисање првих облика моралности, питање религије, са пројектом заснивања интелектуалне и световне религије која би се служила магијско-мнемоничким методом као духовним вежбама? Монадологија, атомизам, комбинаторика, теорија смењивања: све су то појмови Брунове филозофије који творе његову мисао. Међутим, основна тема његове филозофије није ни космос ни Бог, него та тема космоса и тема Бога црпу своју снагу из пресудног питања које се, попут музичке теме, развија у небројеним варијацијама и стално стоји у позадини: шта може човек? Какав је човеков осећај сопственог живота, које му се могућности пружају да њиме управља, да га реформише, да га измишља, и да кроз њега разумева свет. Шта може човек у бесконачном универзуму? Бруно указује на различите типове делања које бесконачност универзума омогућава: превазишавши затворену структуру универзума, он може да ради и гради без икаквих наметнутих граница; може да крене у потрагу за истинским божанством,

за оним Свиме које је тачка у којој се сједињавају љубав и знање. Инфинитистичка теза о свемиру послужила је Бруну да на њој заснује метафизику која ће срушити појмове божанског стварања и провиђења и заменити их појмовима произвођења и закона природе. Напореда са тиме, она је предуслов који човеку даје могућност да се ослободи и да постане делатан и делотворан. Није, заправо, појам бесконачног универзума навео Бруна да трага за новим етичким захтевима и новим модалитетима знања и делања, него га је, напротив, сагледавање човекове апсолутне слободе довело до потребе да сруши физичке границе универзума, што је био само увод у његову етику сталног преображавања. За бесконачно отварање везује се бесконачно кретање. За Бруна је, и у космологији и у етици, појам промене од кључне важности. То је динамичка тема која слама крутост аристотеловско-птоломејског космоса. Квантитативна и екстензивна бесконачност универзума може се мислити само у односу на квалитативну и интензивну бесконачност: универзум се покорава законима промене – мутације, рећи ће Бруно – у зависности од тога како се његови најмањи делови састављају и растављају. Све што јесте, обележено је печатом многострукости – зато његова инфинитистичка теза укључује тврдњу о небројеним световима. Питање бесконачности универзума и даље је бескрајно заводљиво, јер ни данас не знамо да ли је он коначан или бесконачан: оно што је у науци XXI века прихваћено као „стандардни модел универзума” јесте универзум у непрестаној експанзији... Закони променљивости нужни су да би се одржао живот, писао је Бруно. Стивен Хокинг је пре неку годину изјавио да филозофи више не умеју да објасне свет и човеково место у њему – та обавеза сада је прешла на физичаре, а ја додајем да то онда физичаре и филозофски обавезује. Бесконачност ослобађа човека од свих облика затварања која ограничавају његову иницијативу: космолошких затварања, политичких затварања, теолошких и спекулативних затварања. Ослобађање од поретка који хоће да централизује, поретка надзирања које онемогућава човеково стваралаштво, води у мисао о политичком ослобођењу: то је етички смисао инфинитистичке теорије. Брунова теорија знања заснована је на жељи да се открије супстанцијално јединство бесконачног и многоструког универзума, Једног које означава бесконачно.

Међутим, шта је то што се у бесконачности ослобађа? Укидање граница света, иако значи да је човек бачен у безграничну неодређеност, даје човеку могућност да ослободи своје делатне моћи. Појам ослобођења повезан с појмом бесконачног води ка укидању супротстављености Неба и Земље. У том смислу је Брунова мисао позив на субверзију, позив да се доведу у питање оквири и закони

на којима почива хришћанско друштво у крутом хијерархијском систему који вредносно супротставља човека и Бога, и успоставља присан однос између два типа мењања, кретања природе (њене динамичности) и мењања човека (његовог напора). Земаљска реформа коју Бруно тражи подразумева критички рад на превредновању успостављених вредности (теолошких, политичких, академских), између којих успоставља извесну узајамност деловања, сталну размену. Бесконечност космоса је извор сталног уздицања човека, и Бруно истиче практичне могућности које постојање бесконачног универзума отвара. Појам промене обезбеђује управо везу између космологије и етике, или тачније, показује у чему је двострука веза човека са природом и политиком.

Да ли се Бруново и данашње њоимање њрава на другачије мишљење, слободе мишљења, разликују?

Ако ме питате колико се однос према самом Ђордану Бруну променио, на то могу да Вам одговорим примером за то како се према њему односи једна светска енциклопедија филозофије. Од лета 2014. године у издању на интернету *Енциклопедије филозофије* Универзитета Станфорд, иначе драгоцене збирке есеја о филозофима и филозофским појмовима (којој сам се често обраћала још од времена када сам припремала напомене уз свој превод *Кабале коња њеџазовскоџ*, 2010. године), од тренутка када је Ђордано Бруно постао предмет жестоких напада америчких креациониста, и то поводом позивања на Бруна као једног од зачетника модерног научног погледа на Универзум у научно-образовној ТВ серији *Космос*, одредница о овом филозофу је избрисана, мада су трагови о њеном постојању остали. Остале су, на пример, упутнице уз одредницу о Николи Копернику, Фрањи Петрићу итд. Незадовољна оваквим стањем ствари, нисам пресавила табак, него сам села за компјутер и послала електронске поруке, 11. јуна 2015. Једну сам послала уредништву *Енциклопедије Станфорд*, другу аутору одреднице о Ђордану Бруну која је у међувремену нестала, Дилвину Ноксу, професору на Лондонском универзитету. Одговоре сам добила истог дана, после свега неколико часова. Најпре од главног уредника *Станфордске енциклопедије филозофије* Едварда Залте: „Хвала Вам на поруци. Ми смо ’наручили’ одредницу о Бруну, али она још није успешно прошла кроз процес рецензије и производње. Обележена је на нашој страници ’планираног садржаја’, али не и на страници са линковима за већ објављене одреднице. Тренутно чекамо још једну верзију од аутора. Али одредница је одавно наручена, а судећи по брзини којом тај аутор ради, можда ће проћи још

неко време докле коначна верзија не буде прихваћена за објављивање и конвертована из Word-а у стандардни HTML. Жао ми је, али не могу да Вам дам прецизнији распоред.” Дилвин Нокс је био сасвим кратак: „Још нисам сасвим завршио одредницу, треба да буде предата средином јула.” На питање где је завршила претходно постојећа одредница о Ђордану Бруну (од двадесет хиљада речи, како налазим на страници Дилвина Нокса), нико ми од њих није одговорио. Нисам инсистирала. Ево скоро годину дана касније, 13. марта 2016, поново сам се распитивала код уредништва шта је са чланком о Бруну и зашто сада већ нестају и линкови са других одредница ка (непостојећој, али претпоставља се, будућој) одредници „Ђордано Бруно”. Добила сам следећи одговор: „На несрећу не могу тачно да кажем када ће одредница о Бруну постати доступна. Још је ’у раду’. Аутор је подносио своје верзије, али уредници још нису одобрили текст за објављивање, а и сам аутор је споро подносио ревизије текста којима се осврће на коментаре рецензена. Тај процес не можемо да пожуримо; трајаће колико год буде потребно да бисмо завршили уређивање и припрему. Жао ми је што вести нису боље, али *Сџанфордска енциклопедија филозофије* посвећена је одржавању највиших научних стандарда, а то понекад повлачи за собом одлагања у нашим плановима да поставимо одредницу о личности каква је Бруно.” Научна строгост може послужити као веома добар изговор. Само још да напоменем да сам у својој поруци поставила и питање зашто у *Енциклопедији* нема старе одреднице, али на њега нисам добила одговор. А шта треба закључити из одговора који сам добила, о томе одлуку препуштам читаоцима.

А пошто право на другачије мишљење, и на слободу мишљења, није ни само мушка ствар, ни само европска ствар, можда је ово најбоље место да се сетимо и Фаракунде Маликзаде, учитељице веронауке коју је пре годину дана руља каменовала до смрти на улицама Кабула, зато што се усудила да у медреси расправља о Курану. Њена језива смрт подсетила ме је на смрт александријске новоплатоновске филозофкиње Хипатије, пре тачно хиљаду шесто година, 416. Мислим да, на крају, на Ваше питање могу одговорити овако: свеједно да ли пре хиљаду шесто година, пре четири стотине година, или пре годину дана, постоје људи спремни да по цену живота бране своје право на слободно мишљење. То је оно чему се ја дивим.

Начин на који сџе најисали књиџу Ђордано Бруно и комуникација ошјежава њену прецизну класификацију: она је и аналићичка и есејистичка, теоријска и докуменћаристичка, љомало аућиобио-

џрафска... Да ли је / колико је сѝил ѝисања самоџ Ђордана Бруна уѝицао на Ваше ѝисање књиџе о њему?

Стил писања Ђордана Бруна свакако јесте не само утицао него је био пресудан за моју одлуку да о њему пишем. Бруно пише своје филозофске расправе служећи се и различитим књижевним поступцима, и управо ти књижевни поступци и њихово функционисање у филозофским расправама јесу веома важан елемент Брунове филозофије. Чак и добронамерни критичари попут Денија Дидроа понекад нису имали разумевања за тај стил, сматрајући да му недостаје систематичност, прецизност... Оно што се често у изучавањима Бруна поставља као проблем јесте управо неразумевање које проучаваоци показују за његов стил писања филозофије: Брунова једина драма сврставана је у чисту књижевност, мада је заправо у њој изложена анализа етичких и политичких односа и, заправо, цео систем Брунове филозофије морала, неку годину пре него што их је изложио, у потпуно другом облику, у филозофским дијалозима *Сврџавање ѝобедоносне звери* и *Кабала коња ѝеџазовскоџ*. Тешко је пробијати се кроз Брунов текст, и због мистичарске заплетености његове реченице. Међутим, оно што сам радећи на преводима његових филозофских дијалога откривала јесте управо систематичност Бруновог мишљења и прецизност Бруновог израза, који од његових читалаца и проучавалаца захтевају отвореност у прихватању различитих врста знања и различитих стилова писања као филозофских. Такво *ѝревођење* јесте оно што је за мене велика тема.

Пиѝеѝе о Бруновом уѝицају на Шексѝира и на Молијера, о савременим филмским ауѝорима који су се бавили њеџовим живоѝтом и делом. У чему је ѝајна њеџове „сценичностѝи“?

Како филозофија комуницира у доба масовних комуникација? Како је комуницирала и комуницира кроз књижевност, а како комуницира преко филма, у доба репродуктивности? Како комуницира мислилац чија је идеја филозофије и културе елитистичка (а подразумевам да мислилац који нема елитистичку идеју филозофије или није мислилац, или безочно лаже, не нужно само друге), у медијима названим „масовни“, какав је, на пример, филм? Ово питање постављали су многи, нарочито у последње време, и очигледно је – зато што такви филмови постоје, и зато што су јасно усмерени на отворено комуницирање са гледаоцем – да је таква комуникација могућна, и да даје изненађујуће резултате. Само је треба посматрати из визуре која им је примерена. Јер ни медији

масовне комуникације не комуницирају са апстрактно замишљеном безобличном „масом”. Заправо, мада је њихово присуство масовно (и масивно), они комуницирају са појединцима једнако као и књига, или као писмо пријатељу. Издвојити једно средство, и то оно најдревније, можда, и свакако најтрајније јесте – тело. И то тело као изражајно оруђе глумца. Брунови филозофски дијалози су театрални и театарски, и баш зато, ноланска филозофија проналази свој израз, и данас, на позорници, и у филму, на телевизији, на снимцима припремљеним за YouTube и текстовима писаним за блог. Ђордано Бруно био је мислилац решен да своју филозофију укључи непосредно у савремени тренутак: форма, која је и поезија и позориште, од комедије *Свећар*, преко италијанских дијалога писаних сваки у по пет делова, који се могу посматрати и као чиновни: филозофија коју је стварао Ђордано Бруно јесте филозофија универзалне комуникације.

И о животу Ђордана Бруна писане су драме и снимани филмови. Филм *Ђордано Бруно* Ђулијана Монталда најбољи је пример. Приказан је, на посебној пројекцији за новинаре, пред 338 страних и домаћих новинара, на ФЕСТ-у у Београду, 1973. године. Јавну премијеру филм је имао 29. новембра 1973, у Риму. У Југославији, ни на програму ФЕСТ-а, као ни на редовном биоскопском репертоару, није приказиван. Четири године касније, 1977, Ђулијано Монталдо дошао је на ФЕСТ са новим, „партизанским” филмом *Ањеза мора да умре*. Седамдесетих година, у Југославији су филмови чија је тематика непосредно, а не кроз алегорију, везана за садашњост, били привлачнији. Алегорије је тешко тумачити, поготово ако је њихова историјска позадина слабо позната. Када данас гледамо филм *Ђордано Бруно*, из удаљености од четрдесет година, показује се другачија слика. То потврђује и објављивање DVD издања филма, које почев од 1999. има сталну публику и позитивне критике, које се и данас пишу, и остају расуте по страницама интернета, онима посвећеним филму, и онима посвећеним филозофији. Гледање филма *Ђордано Бруно* тражи гледаоца упућеног у Брунову филозофију, гледаоца који је истовремено и читалац ренесансне књижевности, и који задовољство налази у препуштању алегоријама филмског читања.

Какво је било у прошлости, а какво је данас интересовање за Брунову филозофију у нашој култури?

Бруна је у српску културу увео часопис *Јавор*, који је у Новом Саду штампао Јован Јовановић Змај. Година је била 1889, и у Риму је Бруну управо био подигнут споменик на месту на којем је некада

погубљен. Било је то време када је Бруно био симбол уједињења Италије, а уједињена Италија политички узор Србији. Тридесет пет година касније, захваљујући Ксенији Атанасијевић, првој жени доктору наука и првој жени која је постала универзитетски професор у Србији, Бруно је добио и свог првог проучаваоца у нашој земљи. Своју докторску тезу посветила је Бруновом учењу о најмањем. Био је то тек почетак превођења Брунове филозофије у српску културу, али тај почетак био је величанствен. Ксенији Атанасијевић знање о Бруновом искуству помагало је да се бори са екскомуникацијом која је потом њу задесила.

Када се занимање српске културе за Бруна упореди са занимањем у другим културама, показује се да она веома блиско прати главне европске токове. Марко Цар и Владимир Тројановић писали су о Бруну у часопису *Јавор* 1889, Александар Љ. Митровић у *Бранковом колу* 1900; године 1922, филозоф Ксенија Атанасијевић докторирала је на Бруновом учењу о најмањем, и то је био догађај који је дуго одјекивао у српској култури, њени текстови имали су одјека и у Европи, а и највећи део текстова других српских истраживача о Бруну током XX века везан је управо за њено име; први превод Бруновог филозофског дијалога на српски био је *О узроку, принципима и једном*, који је сачинила Вера Бакотић-Мијушковић, објављен 1959; двадесет година касније, 1979. године, Боривоје Максимовић превео је *Вечеру на Пејелницу* и *О бескрајности, свемиру и световима*; превод разговора под насловом *О херојским заносима* понудио је Мате Зорић у Загребу, 1985; драму *Свећар* превео је Иван Клајн 1991. године. О обновљеном занимању за Бруна у српској култури сведочи и нови превод *Вечере на Пејелницу*, из пера Миме Александрић, 2014. Два Брунова италијанска разговора које, чини ми се, с много разлога могу назвати критикама институција, читаоцу на српском постају доступна тек у скорашњим годинама: филозофски дијалог *Кабала коња ђегазовског* први пут се на српском појавио у мом преводу 2010, а *Сврџавање њобедоносне звери* ове, 2015, у време када се Брунова мисао, више од четири стотине година после погубљења на римском Цветном тргу, враћа у расправу о филозофији, науци, култури, не само у европском контексту него и много шире, и то у пуној снази.

Добили сѐе Награду „Никола Милошевић”. Какав је Ваши однос према делу професора Милошевића, шта сѐе ценили у његовом начину мишљења?

Ову награду доживљавам такорећи као глас против сваког затварања друштва и сваке екскомуникације. Знање о Бруновом

присуству код нас треба неговати, треба обраћати на њега пажњу, треба извучити смислове из наших искустава са Ђорданом Бруном, са његовим присуствима у нашој култури, и одсуствима из ње. Бруно нас и данас подсећа – то подсећање увек је добродошло – да нисмо центар света, и да на сазнање о бесконачности света човеков одговор не сме бити страх и затварање, него трагање за Истином, слобода откривања, слобода избора у томе чему поклањамо пажњу, и како градимо смисао из искуства. Морамо то памтити, да својим заборавом Ђордана Бруна не бисмо поново осудили на екскомуникацију. Такав начин мишљења није био нимало стран Николи Милошевићу, напротив. Овом наградом доведена су у непосредну везу два мислиоца који се по темпераменту свакако могу поредити, и то је већ тема која заслужује да се о њој озбиљно размишља.

Ова награда је јединствена код нас по томе што вреднује годишњу продукцију у областима теорије књижевности и уметности, естетике и филозофије. Генерално, је ли теоријска мисао код нас маргинализована и (ако јесте) на који начин?

Можда је ипак боље гледати на ствари овако: постоји Награда „Никола Милошевић”, којом се награђује најбоља књига у областима теорије књижевности и уметности, естетике и филозофије. То је признање за рад који је „маргинализован у нашем времену, јер теоријска мисао изискује стрпљење и време – две ствари које доба у којем живимо нема и/или не жели да има”, како је рекао овогдишњи председник жирија, професор Драган Проле. Награда је основана 2002. године, а садашњи назив добила је 2007, непосредно после смрти Николе Милошевића, првог председника жирија. Тиме Радио Београд чува успомену на овог изузетног интелектуалца, беседника, и свог сарадника, који се стваралачки огледао управо у областима теорије књижевности и уметности, естетике и филозофије. Већ сам чин оснивања овакве награде говори о томе да постоје људи којима је до слободног критичког мишљења стало. А остало – остало не сме бити ћутање, да не би постало бука и бес.